

EDI RAMA • Kurban

EDI RAMA 4 Temmuz 1964'te doğdu. 1986 yılında Tiran'daki Sanat Akademisi Resim Bölümü'nden mezun oldu. Sanat Akademisi'nde yoğun olarak yer aldığı rejim karşıtı aktivitelere bu kurumdaki hocalığı döneminde de devam etti. 1990'lı yıllarda Arnavut basınının en etkili kalemlerinden olan yazar, birçok gazetecilik kitabı derlemesine imza atmıştır. Arnavutçaya çevirdiği ünlü Rus ressam Vasiliy Kadinsky'nin kitabını, özgün bir tahlilini ekleyerek yayımlamıştır (1996). Yazarın kitapları arasında çizim, yazı ve özel belgeler içeren sanat kitabı ayrı bir yer tutmaktadır (2009). Edi Rama, 2000-2011 yılları arasında, on bir sene boyunca, Tiran Belediye Başkanlığı yaptı. Halen Sosyalist Parti başkanı olarak Arnavut muhalefetine lideridir.

Kurban

© 2012 Edi Rama

İletişim Yayınları 1879 • Bugünün Kitapları 151

ISBN-13: 978-975-05-1196-7

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak - Tamlı Bora

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Belediye Binası, İskender Bey Meydanı, Tiran
(Claudio Poli, CC/by-sa)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EDI RAMA

Kurban

Arnavutluk'un Kalbinde,
Siyasetin Dikenli Yollarında

Kurban

ÇEVİREN *Falma Fshazi*

Annem Aneta'ya...

ÇEVİRMENİN NOTU

Tiran'ın ve Arnavutluk'un yakın dönem tarihini başat bir aktörün gözünden yansıtan bu kitap realitenin tüm karmaşıklığıyla, gündelik eylemin diliyle, yaşanmışlığın acısıyla, yaralarıyla, tecrübesiyle, izlenimleriyle sosyalizmden, komünizmden, demokrasiden, iktidardan, idare etmekten ve idare edilmekten bahsediyor. Herkesin kendinden ve memleketinin tarihinden bir şeyler bulacağı bu kitap, eski Doğu Bloku ülkelerinin tarihi ve mücadelelerinden de eşsiz bir kesiti göz önüne seriyor.

Teslimiyetin asla bir seçenek olarak görülmediğini gösteren bu kesitin kalbinde, bireysel ve toplumsal bir savaşım olarak insani çaba durmakta. Tüm sınırları aşarak dünyayı tek bir memleket ve tek bir tarih yapan bu çaba için elinizdeki kitabın çevrilmesinin önemli olduğuna inanıyorum. Yazarın bu kitabıyla Arnavutçaya getirdiği yaratıcılığı ve yenilikçiliği Türkiye'ye tam olarak aktarmanın mümkün olmadığı bilinciyle, Türkiye'ye Balkanlar'dan –özellikle de ülkem Arnavutluk'tan– yaşanmış ve yaşanmakta olan bir anlatıyı getirmenin iki ülkenin tarihi ve insani ilişkileri açısından ayrıca anlamlı olacağını düşünüyorum.

Kitaptaki dipnotların hepsi bana ait; bunlar Arnavutluk'u çok iyi tanımayan, olayları bilmeyen bütün okuyucular için ge-

rekli olduğunu düşündüğüm ek açıklamalar. Kitapta yansıtılan günümüz Arnavutluk'unu mümkün olduğunca aktarabilmek amacıyla kişi ve yer isimlerinde yazarın kullandığı Arnavutça imlayı tercih ettim.

FALMA FSHAZI

Paris, Mart 2013

Gün ağarırken, başkentini yeni iktidarı, çalgı sesleri, kutlamayı organize edenlerin topladığı militanların tezahüratları ve yabancı temsilcilerin protokol gülümseyişleri eşliğinde, bina girişindeki taze kanın üzerinden içeri adımını atmaktayken, Tiran Belediyesi'nin kapısının tam önünde biriken kan gölcüğü boğazıma sıkıştırıverdi bu hikâyeyi.

O gün, Tiran tarihinde farklı bir döneme geçildi.

Herkesin gözü önünde gasp edilen zaferin kurbanını güneş yakarken, on bir yıl süren uzun bir dönem, zorbalığın kanlı feriyadının bıçaklarıyla sonlandırıldı.

Ne kadar süreceği belli olmayan ancak nasıl süreceğini tahmin etmenin zor olmadığı yeni bir döneme geçilmiş oldu, şiddetin kör gücüyle...

I

Burada Tiran'ın on bir yıllık tarihini anlatmayı amaçlamıyorum. Herkes kendi hikâyesini anlatabilir; yine de tarih her zaman, olayların gidişatında doğrudan müdahil olan bir tarafın tanıklığının çok daha fazlasıdır. Sana bu itirafta bulunma isteğim, buhranlı 90'lı yıllarda görüldüğü gibi içine sığınıp uyuyan maaşlıların yuvası olmaktan çıkıp farklı bir iktidar merkezine dönen belediyenin, doğru zaman ve doğru mekânda bir araya gelen doğru insanların belirleyici bütünlüğü sayesinde Tiran'a ve tüm Arnavutluk'a olağanüstü bir değişim enerjisi ilelmesinden; çeşitli, genelde birbirleriyle pek alakası olmayan ancak yıllar geçtikçe en güçlü birleştirici noktaları –bazen tek ama hepsini bir araya getirecek kadar da çekici ortak noktaları– karşı çıkmak olan kişiler üzerinden hesaplanamayan bir olumsuz enerjiyi üzerine çekmesine kadar uzanan süreçte Tiran için yaptıklarını sıralama çabasını ifade etmemekte.

Uzun yıllar süren kin ve nefret dolu, büyük ihanetleri, küçük intikamları, birçok çekişmeyi, kıskançlığı, hıncı ve sayısız iftirayı içeren; hesapsız tahminlere ve sürüsüyle dedikoduya dayanan yarım yamalak gerçeklerden oluşan düşmanca bir kuşatmanın askerleri gibi on bir yılın sonunda Tiran Belediyesi'nin önünde ayakta kalan "I"ların üzerindeki noktaları koyma çaba-

sı gibi görünebilir burada yaptığım. Ama öyle değil. Hiçbir şekilde değil.

Okuyacaklarınız kısıtlanmamış itiraflar. Baştan aşağıya öznel. Ne kadar insancıl olsa da, uzun yıllar boyunca yerleşmiş belirli yargılarla ve şekillenmiş önyargılarla kitabı eline alacak okuyucular arasında yeni sempatiler kazanma veya eski antipatileri yatıştırma çabasını da gütmüyor. Olaylar, kişiler, hissettiklerim, yaşanmışlıklar itirafların doğal akışı içerisinde kendiliğinden örülsün; hafızada uzunca kurcalamadan, sayfaları çevirmeden, bir kırılmanın yol açtığı cereyanın şiddetinin getirdiklerinin fazlasını getirmek için uğraş vermeye gerek kalmadan. Sırasızca. Esasında, az çok benim de bu yeni kapanmış olan bölüme başladığım gibi: Kaderin bir cilvesiyle politikanın mecburi ve önceden hazırlanan oyununun içine düşerek, olayların gidişatının altüst olmasıyla, şehrin yüzmekte olduğu yok edici unutulmanın keyfiyetinde ani bir çatlamanın oluşmasıyla. İşte bu, on bir yıl boyunca etrafımı saran, inişleri çıkışları olan, bazen nefesimi tamamen tüketip beni en derinine, karşı çıkmanın neredeyse imkânsız olduğu noktaya kadar çeken, her şeyin, kendinin bile anlamını yitirmiş görüldüğü dereceye getiren hortumlu fırtınanın başlangıcıydı. Aynı fırtına bazen de beni yukarıya doğru itiyordu ve değişimle ilgili kendi fikirlerimi icra ederek var olmanın verdiği gücün ayrıcalığını ve doğduğum şehri kökünden değiştiren tarihî süreçte belirleyici olmanın mutluluğunu hissettiriyordu. Mahvedici baskısını üzerimden hiçbir zaman, bir saniye bile kaldırmayan, iyi ve kötü etkisiyle –esasnda kötüsünden ziyade iyisiyle– olayların seyrini tekrar ve tekrar bozan bu fırtına, özgürlüğümü bir daha geri vermedi.

Bu itirafları bir kitapta bir araya getirmemi, yakından veya uzaktan, benim için bir şeyler yapmış olanlara borçluyum; gerçekten çoktular ve bu yeni bitmiş uzun yolculukta, çok veya az şey yapmış olmalarının önemi yok. Nasıl ki yıllardır söyleyemediğim bir sürü şeyi bilmelerini istiyorsam, herkese, istisnası olmadan her birine ayrıca ve kişisel olarak minnettar olduğumu da bilmelerini isterim. Rastlantının seni karşılaştırdığı ancak bu kitabın ulaşamadıklarına da minnettarlığımı iletme-

ni rica ederim; inançları, yeri ikame edilemez bir yaşam kaynağıydı, beni her yerde izleyip gücüme güç kattılar, kanatlandırdılar, en çok sevdiğim işle gece gündüz uğraşabilme ayrıcalığını bağışladılar, bazen de sarhoş edici bir zevke ulaşacak derecede gururumu okşadılar. Her birine ayrı ayrı borçlu hissetmem mi, yoksa içimde borç gibi rahatsızlık veren başka bir şey midir beni zamanın akmasına fırsat vermeden kendimi anlatmaya iten, bilmiyorum. Ancak yakın olan yağmurlardeşilenlerin kan izlerini silmeden önce omuzlarımdaki bu yükten kurtulmak için içimde bir acele var. Belki de korkudur; bıçaklanmanın sarsıntısını sarabilecek, içimdeki kaynayan isteği soğutabilecek ya da politikanın sınırlarını göstererek, kısıtlanmadan itirafta bulunma imkânını elle tutarcasına uzaklaştırıp yok edebilen zamandan bir korku. Ya da, politikanın sağır edici fırtınalarında boğulmuş ve makam dolayısıyla başka bir sürü şeyle beraber ruh denizinin ta dibine atılmış eski sesim, günlük siyaseti umursamadan mesafe almama yarayan Ağustos ayının politikaya mecbur kıldığı ölüm suskunluğu ve bunlardan faydalanarak yüzeye çıkmaya çalışan, eskiden beri sahip olduğum, kendimi başkalarına özgürce anlatma aşırılığı da olabilir. Yakaladığım özgürlükle o kanın ayna gibi yüzeyinin karşısında alay edebiliyorum politikayla, ki şüphesiz, benim gibi onunla meşgul olan herkesin hürriyetini kısıtlayan o sınırlayıcı gücüyle Eylül'de geri dönecektir.

Böylelikle ya da her ne sebeple olursa olsun acelem, bu dramatik anda özgün bir iz bırakmayı çok içten istememden kaynaklanmaktadır. Mantığın soğuk törpüsünden kurtulabilecek bir iz; bugün ve gelecek tüm günlerde böyle anlattığım gibi herkesin gözü önünde örtünmeden duran, sonsuzca varlığını sürdürebilen bir oyuk ki, kanayan bir yara gibi geçen günlerin anestezi, sansürü ve tımarından etkilenmesin. Her ne kadar, kan sızan yara gelecek için ve büyük ihtimalle, bu itiraflı politik mantığının hesaplı adımlarında bir kayma gibi görebilecek, türlü sonuçları olan şeylerin sırasının bozulmasına yol açtığına şahitlik edebilecek yarınlar için iyi bir danışman olmazsa da. Her ne olacaksa olsun, bu böyle kalsın.

Tiran'a yüksekten bakan bir dairede Linda'yla yaşıyorum. Geçen Ekim sonu evlendikten sonra kiraladığımız yüksek bir apartman dairesi: Gri bir kütüphanede duran farklı dillerdeki kitaplar duvar yerini alarak oturma ve yatak odalarını; kravatları taşıyan çok renkli bir *ready made* ise uyuma alanını, kıyafetlerimizin yan yana ertesi günü bekledikleri köşeden ayırır. Yerler parlayan kırmızı, duvarlarsa bembeyaz; Edi Hila'nın bir tablosu, en güzel tablosu, büyük bir siyah-beyaz ekran gibi orada asılı durur, gizemli bir yılbaşı kutlamasında donakalmış görüntü üzerinde iki tane süslenmiş ağacın durduğu, davetlilerin ve resme bakanın bakışlarının gezindiği boş bir dans pistini yansıtır. Televizyon, kütüphanede gündelik alanı ikiye ayıran bir oturma köşesinin karşısında durur; ufak tefek birkaç ağaç, akşamın loş ışıklarının yandığı köşeleri yeşillendirir. Dostlarla paylaşılan akşam yemekleri için kasten uzunca yapılan ince kırmızı masa, balkonun büyük cam kapısının önünde uzanarak onu girişteki yeşillikli cam bölmeye bakan açık mutfaktan ayırır. Banyo küvetini kapatan kırmızı camlı giriş bu bölmenin sağındadır ve balkon camını örten süt renkli perdelerse bütün bunları güney güneşinden koruyarak ilk olarak balkonun yeşilimsi tentesiyle karşılaşan meraklı bakışlara karşı da siper olur. Balkonun kendisi karşımızdaki çok katlı bina yüzünden kördür. Bu beton, kahverengi kabalığın zirvesini işgal eden içi boş çıplak bir bölme, karşımızda duran Selita tepelerinin manzarasını ve Lana'nın yeşillikli örtüsünün görüntüsünü ikiye ayırır. Lana'da ağaçların yeşil taçları çoğaldı. Bu ağaçlar şehrin başında olduğum o maceralı yıllar boyunca dikildi.

Söz konusu işlere, laciverde¹ bürünmüş Tiran'ın sıradaki yerel seçim sınavı için parti çevresinden kimseyi yeterli bulmayan, dönemin en güçlü iki adamının, Sosyalist Parti başkanı-

---

1 1990'lı yılların başından beri Arnavutluk'ta birbirinin rakibi iki büyük parti vardır: Demokrat Parti (*Partia Demokratike e Shqipërisë*-PD) ve Sosyalist Parti (*Partia Socialiste e Shqipërisë*-PS). İlkinin sembol rengi lacivert, diğerininki ise pembe.

nın ve başbakanın çağırısı üzerine, hiç beklenmedik bir şekilde girdim. İlkile iletişimimiz durgun, ikincisiyle yoğundu. Aralarındaki ilişkiyse bir macera filmine benzerdi; ne zaman, kiminle, nasıl olacağı anlaşılmayan ancak bir hazinenin veya kasanın arayışına çıkmış iki yol arkadaşından birinin diğerini yok edeceğinin belli olduğu. Olaylar öyle bir hale gelmişti ki, ben, bir değil, birkaç defadır kendimi, gerekli ve fakat aynı zamanda şüphe edilen bir üçüncü kişi rolünde buluyordum.

2000 yılıydı. Tiran'ın bugünküyle uzaktan yakından alakası yoktu. Elimizde patlayan eski komünist bütünlüğümüzün bombasının milyonlarca parçacığı gibi dört tarafa dağılan insanlarla kaynayan Tiran sokaklarında, bağırsakları dağılmış şehirden başka bir Tiran'ın yaratılabileceğinin mümkün olduğuna –en azından geri kalan yaşamında bunun görebileceğine– inanan kimse yoktu. Ne de olsa söz konusu olan pis pazarlar, yamuk tezgahlar, paslanmış demirler, yırtık tenteler; Doğu veya Batı'dan gelen, kullanılmış, güneşte solmuş, yağmura çamura bulanmış her türlü ürün ve kıyafetler, bitik araçlar; onlarca yıl yeniden keşfedilen dünyanın araba mezarlarından bedavaya alınmış, sokaklarda yerli yersiz kornalarına basılan, bolca duman ve tere sebep olan minibüsler; çitler, önü alınamaz bir iltihaplanmaya yenik düşmüşçesine soyulmuş duvarlar ve kaldırımların yanı başında bozulmaya yüz tutmuş türlü çöp yığınlarıyla dolu bir şehirdi. Yetmezmiş gibi, şehirde seyyar dükkân salgını vardı: Küçücük ve tekerlekli, bazen insan boyunda, bazen biraz daha büyük, eski tuhafiyelere benzer şekilde kaldırımlara çakılıverilmiş, bazıları büyük caddelerin köşelerinde duruvermiş, bazıları apartmanların vücudunda yer etmişti. Eski komünist tarzı kümes gibi evlerin yatak odaları, mutfakları, koridorları köfteciye, börekçiye veya kuaföre çevrilmiş, pencereleri birkaç lehimli demirden oluşan kapılar olarak kullanılıyordu. Daha da başka tür seyyar dükkânlar, zemin katı dairelerin balkonlarının uzantısı şeklinde öne çıkardı. Bunlardan biraz daha büyükleri binaların köşelerine ve arkalarına yamuk örülmüş tuğla duvarlarla eklenmişti, daha da büyük versiyonlarıysa ötelерinde eskiden yeşil alan olan veya böyle adlandırır-

lan yerlerde, kaplanabilecek her boşlukta sıra sıra uzanıyordu. Ek üstüne ek yapılarak, kat üstüne kat çıkılarak, havaya ve karyaya tecavüz edilerek büyüyen, plansızca, projersiz biçimde hiç indirgenen ortak olanın üzerine mühendis kılığına girenlerle, rastgele mimarlık yapanlarla kişisel hacimler kurarak çoğalan binaların bir kısmı Lana Nehri'nin iki tarafında birbirine bakan iki beton tren oluşturmuştu. Sali [Berisha] buraya "Arnavutluk kapitalizmin İsviçre'si" adını bağışlamıştı. Ancak bu, şehri şehir yapan şeyin tümüyle mahvedilişinin yansımasıydı: Eşitlikçilik ve kolektivizmin yalancı cennetinden kalan parçaların üzerine, elli yıl boyunca beklenen hürriyetin rüzgârına şiddetle bağlanıp çok beklenen rövanşın tutkusuyla on yıllık sürede boşaltılan hiddetin kartviziti.

Başı sonu belli olmayan Doğu pazarlarına benzeyen başkent geleceğiyle ilgili karamsar olanların arasında ben de vardım. Eminim, iki önemli şahsiyetten hiçbiri, o seçimlerde Sosyalist Parti'nin renkleri altında adaylığa davet ettikleri kişinin ileride Tiran, parti ve kendilerinin başına bu kadar iş açacağını tahmin etmiyorlardı. Kamuoyu yoklamalarının olmadığı o dönemde, benim gibi anti-komünist olduğu kadar ister kıyafetler ister olaylar açısından –Kültür Bakanlığı dönemimde oldukça ses getirmiş birkaç hadise de dahil olmak üzere– rengarenk bir kamusal hayata sahip birisinin Demokratların en büyük kalesinde ses getirecek bir aday olacağı konusunda yanılmıyorlardı. Ancak, beni seçim muharebesine göndererek onurlu bir yenilgiden çok daha fazlasını alacaklarını tahmin ettiklerini düşünmüyorum. Karşı çıktım. Yenilgiden korktuğumdan değil. Muhtemel bir başarıyı nasıl kullanabileceğimi bilmiyordum. Israrları epey sürdü. Kabul etmem konusunda gittikçe çoğalan sesler eşliğinde bir ikilemin ortasında ilerlerken, Tiran'ı değiştirebilme yollarını aramaya koyuldum. Bu imtihana girmeyi kabul ederken, çoklu bilinmeyenlerle dolu bir yola koyulduğumun farkındaydım. Ancak o zaman, bu yolculuğun beni her şeyimle, ruhumla ve bedenimle bu kadar çok sınayacağını tahmin edemezdim. Ne olursa olsun, yüz kere geri dönsem, her seferinde yeniden üstlenirim; iki kere düşünmeden.